

Liberal Journal of Language & Literature Review

Print ISSN: 3006-5887

Online ISSN: 3006-5895

<https://llrjournal.com/index.php/11>

سرائیکی تے پنجابی دیاں جڑاں
ROOTS OF PUNJABI AND SARAIKI

**Professor Dr. Mujahida Butt^{*1},
Professor Dr. Naveed Shahzad²**

^{*1}Fellow, Punjabi Oriental College, Punjab University, Lahore,
Chairperson Department of Punjabi, Lahore College for Women
University, Lahore.

²Director Institute of Punjabi literature and Culture, Punjabi
Oriental College, Punjab University, Lahore.

Abstract

The linguistic, historical and cultural relation between the Saraiki and Punjabi as wide concept of the Indo-Aryan languages. Both languages have deep historical roots of centuries migration, and cultural exchange in Indus Valley. Saraiki has often considered as dialect of Punjabi, modern linguistic research recognizes it as an independent language with specific phonological, lexical and grammatical features.

It presents that Saraiki is not confined to Southern Punjab alone but is widely spoken across Sindh, Balochistan and parts of Khyber Pakhtunkhwa, specifically in regions like as Multan, Bahawalpur, Dera Ghazi Khan, Jacobabad, Kashmore and Ghotki. In this Saraiki has absorbed significant influences from Sindhi, Balochi, Sanskrit and other languages of Pakistan that enhance linguistic diversity. These influences also demonstrate Saraiki's role as a bridge language facilitating inter-community situation communication among provinces of Punjab.

Scholars like George Grierson, Sajjid Haider Parvez and Dr. Gopi Chand Narang regarding the origin and status of the Saraiki language. Their point of view Saraiki and Punjabi share a common linguistic heritage and exhibit extensive lexical overlap, Saraiki fulfills the criteria of a distinct language continued use of ancient vocabulary support Saraiki's linguistic antiquity.

Relationship between Saraiki and Punjabi is best understood as one of shared origin and mutual influence rather than hierarchy. Recognizing Saraiki as an independent language its cultural identity. The paper emphasizes the need for academic acknowledgment and institutional support to safeguard Saraiki's linguistics and cultural heritage for future generations.

Keywords: Saraiki, Punjabi, Differences, Similarities

Introduction

سرائیکی دانشمنداں تے اہل زبان موجب پنجابی دی ہی بولی اے جیہڑی لہجے دے بدلا وے پاروں سندھی تے بلوچی اثر ہیٹھ وی مٹھی جاندی اے پر ڈھیر گوہ، کھوج تے پرکھ توں بعد سرائیکی پنجابی دا حصہ نہیں منی گئی سگوں اک وکھ زبان تسلیم کیتی گئی اے جیہڑی پورے پاکستان وچ کھلری ہوئی اے۔ ایہہ برصغیر دی قدیم ترین زبانیں دی لڑی داہی اک موتی اے۔ ایہہ آکھنا غلط نہ ہوئے گا کہ ایہہ زبان چواں صوبیاں دی باندھ اے یعنی Inter Community Comucation دا کارکن اے۔ البتہ ویلے دے نال نال ایہہ زبان ڈھیریاں اڈواڈ زبانیں دی رلت نال اپنا گھیرا موکلا کر رہی اے۔ کجھ ودواناں موجب سرائیکی لفظ سنسکرت دے لفظ سووریاتوں بنیا اے۔ "کی" دا لاحقہ لاوون پاروں لفظ دی شکل "سووریا کی" وچ ڈھل گیا ویلے دی دھوڑنے بولن دی سوکھ لئی "و" دی آواز مکادتی جس توں بعد لفظ "سرائیکی" دے روپ وچ سامنے آیا۔ ایہدے بر عکس جارج گریسن نے سندھ نال سانجھ پاروں لفظ سرائیکی نوں سندھی لفظ "سرو" نال جوڑیا سجاد حیدر پرویز ایہدے بارے لکھدے نیں۔

"سرو کا مطلب سر، اوپر والا حصہ بڑا اور سردار وغیرہ ہے گویا

سرائیکی کا مطلب تھا اوپر والے علاقے کی بولی، سرکی طرف کی

بولی اور سرداروں کی زبان۔" (1)

ایس توں الٹ کر سٹوفر شیکل تے گریسن دی کھوج دی نندیا کرکے "سرائیکی" لفظ نوں سرائی توں بنیاد سیا اے۔ جیہڑا سکھر توں ملتان دے وچکاردا علاقہ اے۔ جہدا ماخذ "سرائی" اے۔ سرائیکی لہندے پنجاب وچ ملتان توں سندھ تک سگوں سکھر تک دے علاقیاں وچ بولی جاوون والی زبان تے لہجہ اے جہدے اتے موجودہ پنجابی، سندھی، بلوچی تے دیگر قدیم زبانیں دا اثر اے۔ ایس لہجے یاں زبان نوں اجے تائیں سرکاری سرپرستی نہیں ملی جس پاروں ایس دے زبان یاں بولی ہوون بارے ٹھکواں فیصلہ اج تائیں وی

نہیں ہو پایا۔سرائیکی نوں ناں رجھوں دریا "سرسوتی" نال وی جوڑیا جاندا اے کیوں جے رگ وید وچ ایس دریا بارے لکھیا گیا اے جہدا ذکر گیتاں وچ وی آیا اے۔ضامن حسینی معارف سرائیکی وچ لکھدے نیں۔

"سرسوتی" سے مراد "سویر" اس وتی "یعنی اصحاب الرس کا دریا ہوسکتا ہے اور اسی بنا پر یقین غالب ہوسکتا ہے سرائیکی کا لفظ دراصل سویرا کی تھا۔" (2)

اک ہور نظریے موجب سومرہ یاں سومرو خاندان نے بطور حکمران سرائیکی نوں ملتان تے سندھ دی سرکاری زبان وی مٹھیا۔ملتان رجھوں سکھر رستے سرائیکی دا ہمسائی زبان سندھی نال ڈونگھا تعلق تے واسطہ اے ہر دو دے اک دوجے اتے اثر موجود نیں۔ایسے پاروں ملتان توں بکھر / سکھر دا علاقہ "سرائے" کی "وی اکھو یا میاں الہی بخش سرائی موجب ملتان وچ سرائی برادری دے ڈھیر گھرانے وسدے نیں۔اوہناں نوں اک رجھوں ملتانی وی میتھا جاندا اے پر اوہ بنیادی طور تے سرائی نیں اوہناں دی ماں بولی سرائیکی اے۔اوہناں دا لکھنا اے کہ

"سرائیکی قوم کے اکثر لوگ "سرا" کے باشندے ہیں جو بھکر اور ملتان کے درمیانی علاقے کا نام تھا اس لئے انہیں سرائی کہا جانے لگا۔" (3)

کیوں جے ملتان توں سکھر دے وچ بلوچستان توں آؤن والے تجارتی قافلے ڈیرے لاندے سن۔جتھے بلوچی، ملتانی تے سندھی سکھر واسیاں دے کاروباری لین دین وی ہوندے سن اوس علاقے نوں بطور "سرائے" یاں بطور "سرا" ورتیا گیا۔ جس پاروں اوتھے تنان زبانان دی رلت نال نواں لہجہ بولی یاں زبان سرائیکی سامنے آئی۔ڈاکٹر نبی بخش بلوچ موجب:

"لسانی لحاظ سے سندھی کی سگی بہن معلوم ہوتی ہے۔" (4)

ویہویں صدی تائیں جھنگ دی زبان جھنگوی، ملتان دی ملتانی، ڈیریاں دی زبان ڈویروی، بہاولپور دی بہاولپوری اکھوائی۔1964ء یعنی ستویں دھائی دے لاگے ماہراں ، عالماں ، فاضلاں ، سوجھواناں ، ادیبان تے دانشوراں سرائیکی نوں مانتادیوں لئی تے ایہدی ودھاتا خاطر علاقائی لہجیاں نوں اوہلے کرکے ملتان تے آل دوالے دی زبان ، بولی یاں لہجے نوں باضابطہ طور تے سرائیکی لکھن تے پکارن دا مڈھ رکھ دتا۔سیاسی رجھوں وادی سندھ نوں دو حصیاں اتلا سندھ تے ہیٹھلا سندھ دے ناں ملے۔اتلے سندھ دی زبان سروکی یاں سرائیکی مٹھی گئی۔جہدا اک کارن سکھر تے ملتان دی سانجھی پٹی سی۔زبان باراں کوہاں تے لہجہ بدلدی اے ایسے پاروں ملتان تے ملتان لاگے ایہہ سرائیکی ہوئی ، ڈیرہ غازی خان لاگے ڈویروی تے بہاولپور وچ نوابی عہد پاروں ریاستی اکھوائی۔علامہ عتیق لکھدے نیں۔

"سرائیکی یعنی "سارایکی" یعنی ہک حقیقت دے بیان دی زبان ، یاں ہک حقیقت یاں وحدت علم اتے عرفان دی زبان۔" (5)

سرائیکی دا عملی وجود کدتوں اے ایس بارے پکی تھتھی تاریخ سامنے نہیں آئی۔اک رائے موجب سرائیکی اردو توں بعد سب توں ودھ بولی جان والی پاکستانی زبان اے پر اجے تائیں ایس وچ پنجابی تے سرائیکی پاروں جھول موجود اے کیوں جے بین الاقومی کھوج وچ ایہدا ثبوت دسن نوں نہیں ملدا۔جنہاں مفکراں تے لکھاریاں پاکستان دے اندر وی دعویٰ کیتا اے اوہ وی پکی تھتھی گل ثبوت نال پیش کرن توں اجے تائیں وانجھے دسدے نیں ملتانی اثر ہیٹھ ہوون پاروں سرائیکی زبان نوں سرائیکی دا ناں "سراوایا سوویرا" لوکائی دنا کیوں جے اوہ ملتان تے ملتان دے لاگے دے لوک سن ایہدے بارے اک جہات طاہر مسعود بوراں ایس رجھوں پائی اے کہ:

" جارج ابراہم گریئرسن، یو۔اے۔سمرتوف کے علاوہ انڈین اور

پاکستانی ماہرین لسانیات، سدھیش روما، ڈاکٹر محی الدین قادری
زور، ڈاکٹر سنیتی کمار چڑجی، ڈاکٹر مسعود حسین خان، شوکت
سبزواری، خلیل صدیقی، عین الحق فرید کوٹی اور ڈاکٹر سہیل بخاری
نے اپنی تحقیق میں اسے لہندا یا ملتانی کے نام سے یاد کیا ہے۔" (6)

ملتانی سانجھ پاروں ایہہ یقینا تبلیغ اسلام وچ وی مددگار رہی تے اسلام آؤن توں بعد تبلیغی مواد دی چھپائی
وی ایس رجھوں ہوئی بلوچی سندھی دے نال نال پالی تے فیر اپ بھرنش سرائیکی دا مڈھ موکلا کرن وچ
ڈھیر حصہ پایا سی جیہڑا بعد وچ مزید بلوچی لہجے رلن نال پنجابی توں سرائیکی نوں وکھ ظاہر کرن
لگا۔ لاڈکی جھیل تے جھیر درد ستانی قوم جیہڑی درد ی بولدی سی نے سرائیکی اتے اپنی بولی دا گوڑھا
اثر چھڈیا گرجہ سرائیکی پہلاں توں ای لفظاں رجھوں امیر زبان سی، نکے جملے ہوں یاں وڈے پیرے
معنیاں دی ڈونگھپائی، وسعت تے دلالت نال پُر اے پنجاب دا جنوبی حصہ ایس بولی، لہجے یاں زبان دا ڈھیر
دعویٰ دار اے خاص کر بہاولپور رحیم یار خان، بہاولنگر، ڈیرہ غازی خان، راجن پور، مظفر گڑھ، لیہ تے
ملتان وچ بولی، سنی تے سمجھی جاندی اے خلیبر پختونخوا، سندھ تے بلوچستان وچ وی کجھ علاقیاں وچ
بولی، سنی تے سمجھی جاندی اے پنجاب دے بھارت والے حصے وچ دی کجھ تھانواں تے سرائیکی
موجود اے۔ اک شمار دے مطابق دوکروڑ سٹھ لکھ دے نیڑے لوک سرائیکی بولدے لکھدے نیں۔ ایس زبان
دی قدامت دا اندازہ ساریاں ڈھیر پرانیاں زبانان توں لگایا جاسکدا اے جنہاں دے ورتے جاوے والے اکھرتے
لفظ آج وی سرائیکی دا حصہ نیں اوہناں وچ منڈاری، دراوڑی، افریقی، پالی، آریائی وغیرہ شامل نیں۔ ملتان
لسانی تے ثقافتی رجھوں تجارتی تعلقات پاروں سندھ نال جڑت رکھدا اے پروکھ صوبے دا شہر اے مغل
دور وچ ابو الفضل ہوراں آئین اکبری وچ ہندوستان دیاں بولیاں دا ذکر کردیاں ملتان دی زبان ملتانی درج
کیتی سی۔ جدکہ پچھلے 65 سال توں لکھت پڑھت وچ ملتان دی زبان نوں سرائیکی دے نال جانن مانن
دی کوشش کیتی جارہی اے۔ تاریخی اعتبار نال پنجابی وانگوں سرائیکی دا وی مڈھلا سانگا موبن جوداڑو تے
پڑپہ نال ملدا اے۔ سرائیکی نوں آج وی پنجابی زبان دا اک لہجہ ہی منیا جارہیا اے۔ کیوں کہ دو ہزار ورہیاں
توں اکو سانگے ودھیاں۔ ایہناں وچ لفظاں دی ادلا بدلی وی ہوندی رہی۔ موجودہ دور وچ وی ایہناں دی آپسی
سانجھ ایہی تے اجیہی اے کہ کئی وار بولن وچ اکو بولی دے دور ننگ جاپدے نیں کجھ ودواناں موجب
سرائیکی سنسکرت دے نال دی زبان اے ڈاکٹر گوپی چند نارنگ موجب:

" اصل پرانی پنجابی، سرائیکی زبان ہے اور آج بھی سرائیکی میں

ایسے الفاظ مل جاتے ہیں جو ویدوں کی زبان میں بھی ہیں۔" (7)

اوہناں موجب پنجابی، سندھی تے پشتو اوہناں توں بہت بعد دیاں زبانان نیں پاکستان وچ کشمیری پنجابی تے
پنجابی دے دوجے لہجے ڈھیر چر مگروں وجود وچ آئے۔ جیویں مشرقی پنجاب وچ سرائیکی تے ہندی
ملاپ نال پنجابی کشمیری ہوندوچ آئی جس پاروں سرائیکی علمبردار ان دا اکھنا اے۔

"سرائیکی کشمیری تے پنجابی دی ماں اے۔" (8)

ایس دے نال ای سرائیکی اتے پنجابی زبان دا ودھیر اثر وی دسدا اے۔ کیوں جے پنجاب دا دار الخلافہ لاہور
سی تے لاہور بے جیہڑا ہمیشہ توں بادشاہواں، گورنراں، سرکاری، عہدے داراں تے دفتر ان دا گڑھ
رہیا۔ ایس لئی سرائیکی دا ڈھیر جھکا مہار پنجاب ول ہی رہیا۔ پنجابی آج وی عام لوکائی تے خاص کر پنجاب
واسیاں دی ہر من پیاری زبان جانی جاندی اے۔ پنجابی دا لہجہ مٹھیا جاون پاروں ایہہ مٹھی بولی اکھواندی
تے لوکائی دے دلاں تے راج کردی اے۔ سرائیکی بولن والے اپنے آپ نوں سرائیکی وسیب دے لوک اکھدے
نیں۔ قدیم ہند آریائی زبان دے رکھیل یاں راکھے وی مندے نیں۔ ویلے دی مار آکھویاں قدامت پسندی دا اچار
سرائیکی نوں کئی تھانواں تے قدیم منن دے باوجود لسانیات دے آگو تے ماہراج تائیں وی ایس ثبوت توں
وانجھے نیں کہ ایس دی قدامت دا کوئی لکھتی ثبوت دے سکدے نہ ہی کسی ڈب کے ثبوت اکٹھے کرن دا

چار اکیٹن ساڈھے تن ہزار سال پچھلے کجھ لفظ اجہے دسدے نیں جیہڑے اج وی سرائیکی دا حصہ نیں۔ ایہہ سرائیکی دے ڈھیر پرانے پچھوکڑ دی اک دلیل اے۔ دوجے پاسے ایہہ ملتان، دیرو، لہندی بولیاں نال رل کے سرائیکی دے روپ وچ سامنے آؤندی دسدی اے۔ کئی سوجھواناں دا خیال اے کہ ایہہ لہندی پنجابی دے پڑوچوں نکل کے وکھ زبان دا کیس وٹ چکی اے۔ کجھ تھانواں تے ایس نوں ہند آریائی زبان ہی دسیا گیا اے جہدے وچ سندھی تے ہندی دی رلت اے۔ انگریز دور وچ سرائیکی بلوچستان وچ وی رائج العمل زبان رہی۔ بلوچستان وچ اج وی سرائیکی بولی ورتوں وچ اے ایہدی ڈھیر مشابہت جنوبی پنجاب دی سرائیکی نال اے۔ دوجے پاسے سندھ دی سرائیکی نوں ڈھیر پرانا دسیا جاندا اے۔ اپنیاں خوبیاں تے خصلتاں پاروں اج وی جیوندی جاگدی موجود اے تے اوہدے وچ لفظاں دا بھنڈار ڈھیر اے۔ WikiePedia موجب:

"سرائیکی زبان امیر وکبیر سرمایہ الفاظ رکھتی ہے جس کا مالک

ایک ایک لفظ ہشت پہلو نگینہ ہے جو اپنے اندر جذبات و کیفیات کے

سمندر سموئے ہوئے ہے۔" (9)

جدکہ ملتان دی مرکزی بولی ہی سرائیکی اے۔ ملتان تے سرائیکی دا تعلق ماں تے بال (بچے) والا اے۔ کیوں جے ملتان نہ صرف ایس بولی دی جنم گاہ اے سگوں جمن توں بعد پروان چڑھا ون تیک دی والی وارث وھرتی دی ملتان اے۔ عمومی طور تے ملتان نوں سرائیکی وسیب دا دل تے سرائیکی تہذیب دا مرکز آکھیا جاندا اے جو سرائیکی دی پچھان، تہذیب رومانیت تے ثقافت نوں اچارن دے نال نال جیوندا رکھی کھلوتی اے۔ منیر احمد بھٹہ موجب:

"ملتان تہذیب دوسری تہذیبوں سے مختلف تہذیب تھی اور اس کی

زبان ملتان نے دوسری زبانوں کو متاثر کیا۔ متاثر ہوئی مگر اپنی

علیحدہ شناخت کو قائم رکھا۔" (10)

سرائیکی نوں حقیقی زبان دا مرتبہ 1960ء وچ دین دا چارہ کیتا گیا ایس تو پہلاں سرائیکی منتشر شکل وچ لگی ٹری آری سی۔ جس نوں مقامی بولی دا مقام حاصل سی۔ 1964ء وچ ایہہ لفظ یعنی "سرائیکی" سیاسی تے ادبی تحریک دے دوران ورتیا گیا مقصد اوہی ملتان، تھلوی تے ڈیرے والیاں بولیاں نوں اک جھنڈے تھلے پچھان دوا ناسی اک رجھوں سرائیکی صرف اک بولی دا ناں نہیں سی سگوں اجیہا ناں سی جس پورے وسیب ثقافت ادب تے تاریخ نوں شعور دوا یا شوکت مغل موجب:

"سرائیکی ناں 1960ء وچ باقاعدہ طور تے عام ہوا۔" (11)

دوجے پاسے غیر مصدقہ تحقیق موجب (1500-2500) قبل مسیح وچ ایس خطے وچ لوگ جیہڑی مقامی بولی ورتدے سن اوہ موجودہ سرائیکی دا مڈھال روپ آکھیا جاسکدا اے۔ حقی گل ایہہ اے کہ سرائیکی بنیادی طور تے صوبہ سندھ تے صوبہ پنجاب دی سرحدی پٹی تے موجود علاقیاں وچ بولی سنی تے پڑھی جاندی اے۔ خاص کر دریائے سندھ دے لاگے دے علاقے راجن پور، کشمور، گھوٹکی تے جیکب آباد وچ لسانی تے ثقافتی سانجھاں تے رشتیاں دے عکاس نیں۔ اشرف شادانی لکھدے نیں۔

"سرائیکی زبان سندھ دے شمالی ضلع کشمور گھوٹکی تے جیکب آباد

وچ بولی جاندی اے جتھے ایہہ زبان مقامی سندھی بولی نال رچ بس

چکی اے۔" (12)

ایہہ عام طور جنوبی پنجاب نال ہی منسوب اے۔ ایس نوں پنجاب تک محدود نئیں جانا جاتا سگوں جغرافیائی رجھوں ایس چاراں صوبیاں وچ بیر پسارے ہوئے نیں۔

"Saraiki is spoken in the south Punjab Southern Khyber

Pakhtukhwa, Eastern Balochistan and across Sindh."

(13)

سندھ دے علاقے کشمور دی تقریباً 70% آبادی سرائیکی بولدی اے۔ ایس علاقے دی براہ راست سرحد راجن پور جعفر آباد تے نصیر آباد نال اے۔ دوجے پاسے ایہدا باڈر بلوچستان نال جڑیا اے۔ ایہدے نال ای شکار پور سندھ جیہڑا سرحدی پٹی دا ہی علاقہ اے اوتھے وی گرانوں وچ سرائیکی ہی بولی جارہی اے۔ پراوہ سندھی تے بلوچی اثر ہیٹھ اے۔ F.K.Khan موجب :

“Kashmore the northern most district of Sindh ,is situated at the trijunction of Punjab ,Sindh and Balochistan .Its linguistic Landspace ,is Predominantly sriki with influcucus from sindhi and Blochi.” (14)

سندھ دا علاقہ کھوٹکی وی پنجاب سندھ سرحدی پٹی دا علاقہ اے۔ جتھے سندھی تے سرائیکی دونوں بولیا جاندياں نیں۔ ایہہ علاقے مکمل طور تے سندھ دے علاقے نیں پر سانجھ آواجائی تے وچار وٹاندیاں پاروں ایتھے سرائیکی سندھی دے نال میل تال وچ ڈھیر دس دی اے تے ورتوں وچ وی اے۔ پاکستان سرائیکی شاعری وچ درج اے۔

“In Sindh Saraiki is widely spoken in kashmore ,Jacobabad Shikarpur and Ghotki.” (15)

شہدا د کوٹ دا علاقہ سرائیکی ،سندھی تے بلوچی دا سنگم اے دوجے پاسے سندھ ،پنجاب تے بلوچستان دی سانجھ دا علاقہ اے۔ ایس اکٹھ نال زبانان نے اک دوجے دے اثر قبول کرکے اک دوجے دی بولی وچ نیوندر ا پاکے سانجھ بناون دی بھرپور کوشش کیتی اے ایسے پاروں سرائیکی اوتھے عام بولی سمجھی جاندی اے لوکائی دی وڈی تعداد سرائیکی بولدی اے۔ ایہدے برعکس سکھر دے علاقے وچ سرائیکی بولن والیاں دی تعداد نسبتاً گھٹ اے۔ جیکب آباد سندھ دے شمالی حصے وچ اک ضلع اے جتھے ڈھیر لوکائی سرائیکی بولن والیاں دی اے۔ ایہدی سرحد وی پنجاب تے بلوچستان نال جڑی اے۔ ایتھے بولی جاؤن والی سرائیکی اتے سندھی تے بلوچی دے نال نال تھوڑا جیہا اثر ہندی دا وی اے۔ لاڑکانے دے علاقے وچ سندھی دا راج اے پر پنجاب دی سرحد دے لاگے دے علاقے وچ لوک سرائیکی بولدے نیں۔ نوشہرہ و فیروز دے کجھ علاقیاں وچ وی سندھی رلت نال سرائیکی مستعمل اے۔ میر پور خاص تے سانگھڑ وچ بلوچستان تے پنجاب توں کجھ خاندان ہجرت کرکے ایتھے آسے اوہ قبیلے یاں خاندان سرائیکی بولدے نیں۔ اوتھے میلیاں ٹھیلیاں تے بازاراں وچ وی سرائیکی پر چلت اے۔ بلوچستان نال سرحد اتے جعفر آباد ،نصیر آباد ،جھل مگسی ،سبی دے علاقیاں دی مادری یاں ثانوی زبان سرائیکی اے۔ مشرقی بلوچستان دے سرحدی علاقیاں وچ وی سرائیکی بولی جاندی اے زیادہ تر زراعتی آبادی والے علاقیاں وچ سرائیکی بولی جاندی اے مرکزی زبان بلوچی اے تے صرف 22% لوکائی سرائیکی بولدی تے سمجھدی اے۔ عبدالرحمن موجب

“بلوچستان کی جغرافیائی تقسیم زبانوں کی بنیاد پر نہایت منفرد ہے یہاں بلوچی ،براہوی ،پشتو ،سرائیکی اور سندھی زبانیں جغرافیائی حد بندیوں کے مطابق بولی جاتی ہیں۔” (16)

جعفر آباد بلوچستان دا اوہ ضلع اے جتھے سرائیکی دی ڈھیر سنگھنی پچھان اے۔ یعنی ایہہ علاقہ بلوچستان تے سندھ دا سرائیکی راہیں لسانی پل اے۔ ایہدے برعکس نصیر آباد دے علاقے دی روز مرہ حیاتی دی زبان سرائیکی ہی ہوچکی اے۔ واہی بیچی ،کاروبار تے نکے کماں دے وچار وٹا ندرے لئی سرائیکی ہی ورتی جارہی اے۔ سبی گرم ترین علاقہ ہوں پاروں بلوچستان دی پچھان اے۔ ایس دے نال ای ایہہ سب توں پرانا تجارتی مرکز وی متھیا جاند اے۔ ایتھے سرائیکی تے براہوی دا میل ملاپ ڈھیر اے نال نویں نسل تعلیمی رابطیاں لئی وی سرائیکی ڈھیر ورتوں وچ لیا رہی اے ایہہ اکھنا بے جا نہیں کہ سبی دے علاقے وچ سرائیکی نوں سرکاری سرپرستی وی حاصل اے جس پاروں تعلیمی ادارے وی سرائیکی دی ورتوں

توں کم لے رہے ہیں۔

"بشیر احمد ہوراں سرانیکی دے زبان رجھوں ضلعے تے علاقے
دسے نیں جنہاں وچ ضلع سکھر، ضلع تھر پارکر، ضلع جیسل میر، ضلع
بہاولنگر اضلاع بنوں وکوہاٹ، ضلع میانوالی، اضلاع لورالائی شامل
نیں۔" (17)

ہن ایہہ زبان روہی، تھل تے دمان دی وی زبان قرار دتی جا رہی اے تھل دے علاقے وچ ڈھیر علاقہ تے
بلار ایس زبان نوں روزمرہ ورتوں وچ لیاندے نیں۔ عام طور تے کھوج پرکھ دے معاملات وچ سرانیکی
لوگ تو مراد سرانیکی بولن والی لوکائی لٹا جاندا اے۔ اکرم میرانی لکھدے نیں۔
"پیر جگی میں سرانیکی لوگ (سرانیکی بولنے والے) مضبوط
پوزیشن میں سیاسی اور سماجی لحاظ سے مجموعی کیفیت کی عکاس
ہیں۔" (18)

جھل مگسی بلوچستان دوارے سرانیکی بلوچی سانجھ دس دی اے ایس علاقے دی سرانیکی رجھوں ڈھیر
پچھان ہوون پاروں سرانیکی ہی اوس پٹی دی وی زبان متھی جاسکدی اے۔ آخری علاقہ جیہڑا بلوچستان وچ
سرانیکی نوں متھے دا جھومر بنائی بیٹھا اے۔ بلوچستان دا نواں ضلع صحبت پور اے آکھنا بے جا نہیں کہ
صحبت پور وچ سرانیکی بطور "غالب زبان" اپنی پچھان رکھدی اے۔ حق ایہہ کہ سرانیکی نہ تے پنجابی
اے نہ پنجابی دی اک بولی نہ ہی سندھی دا کوئی حصہ سگوں سندھ وادی دیاں اڈواڈ زبانان نوں آپس وچ
جوڑن تے اک زبان دا دوجی نال رابطہ کروان والی زبان اے۔ آج وی ایہہ کارکردگی وکھارہی
اے۔ ایسے پاروں ہن ایہہ اک وکھ زبان متھی جارہی اے۔ اگر چہ اڈواڈکھو جاں پاروں ملتانی تے سرانیکی
دے اک ہوون وچ اختلاف موجود نہیں کیوں جے ملتانی نوں بولی تے سرانیکی نوں زبان وی متھیا
جارہیا اے۔ گریسن نے ملتانی دے وی تن لہجے متھے نیں جنوبی یا معیاری، شمالی مغربی تے شمالی
مشرقی۔ اوس ایہناں دیاں بولیاں دے ناں جٹکی، جانگلی، چناری، نسوانی، کچھری، تھلوچڑی، تھلی، باردی
بولی، جٹاٹر دی بولی، ملتانی، بہاولپوری، ہندی، ہندکی، دیرے وال، جگدالی، سرانیکی، سرانیکی ہندی
کھترانی، جعفری، ہندکو تے ملکی دسیا اے۔ اوہدے موجب:

“Jatki, Jangli, Chinawari, niswani, Kadhri, Thalochri,
Thali, Bar di Bali, Jatatar di boli, Multani, Bahawalpuri
Hindi, Hindki, Derawal, Jandalli, Siraiki Siraki Hindki,
Khetrani, Jafiri, Hindko Mulki.” (19)

ہی نیں کرسٹوفر شیکل نے سرانیکی دیاں 6 قسماں متھیاں نیں جنہاں دے ناں مرکزی سرانیکی، جنوبی
سرانیکی، سندھی سرانیکی، شمالی سرانیکی، جھنگی سرانیکی، شاہ پوری۔ دوجے پاسے پرانی ملتانی زبان یاں
بولی لسانی اثر رجھوں اک پورا جغرافیائی گھیرارکھدی اے۔

References

1. I Sajad Haider Pervez, Mukhtasir Tarekh Zuban-o-Adab, Islamabad, Muqtadra qomi zuban, 2009, p:15
2. Hussani Noor Ali, Muarf-e-Saraiki, Ahmad Pur Shrkia, Mustfa Shah Academy, 1972, p:104
3. Allah Bakhsh, Saraiki Zuban ki wja Tasmiya, Bashrt (بفت روزہ), 1960, p:28
4. Sajad Haider Pervez, Mukhtasir tareekh zuban-o-Adab, p:2
5. Perveen Malik, Pakistan Zubana, Lahore: Pakistan, Punjabi Adbiboard, 2012, p:149
6. Tahir Masood (Thesis), Saraiki Punjabi or lisani-o-Adbi Ishraqat, Islamabad, AIOU, 2019, P:20
7. Sabtain gilani, Multan ki Sufiana Shairi, Lahore, Punjab institute of language art and culture, 2008, P:20

Liberal Journal of Language & Literature Review

Print ISSN: 3006-5887

Online ISSN: 3006-5895

8. Zahoor Ahmed dhreja , Saraiki waseeb, Multan , Saraiki Adbi board, Nov 2003, P:37
9. www.wikipedia.com.pk
10. Muneer Ahmed Bhutta, Multan Tehzeeb-o-Saqafat ki Ainye ma, Multan, Jhok Publisher, 1999, P:126
11. Shukat Mughal, Shukt ul lugat, Multan, Saraiki Adbi, board, 2010
12. Ashraf Shadani, Saraiki Zuban da Geographya, Saraiki waseeb research forum, 2015, P:43
13. klwar; A.W.Sindhi and Saraii language Contact, Influences and Similarities Sindhi Boli Research Journal; 2024,pg.3
14. Khan ,F.K, Historia Land and contrnporey Geography, p.198
15. Pakistan Saraiki Party, Saraiki in Sindh, 2011, Feb
16. Abdul Rehman Brolqi, Balochistan ki lisani Taqseem, Queeta, Zamurd Publication, P: 42
17. Basheer Ahmed, Saraiki Zuban ka irtika, Bahawalpur, Markzi Saraiki Zuban ty Adab ,1970, P:22
18. Akram merani , Greater Thaal, Multan, Jhok Publishers,1994, P:85
19. George Grierson, Lingustic Survey of India , Accurate Printers no 1: 4 NIPA ,p:239